DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.44**УДК: 343.1****Підпалій В. В.,***здобувач Міжрегіональної академії управління персоналом***Кислий А. М.,***директор ННІП Міжрегіональної академії управління персоналом,
доктор юридичних наук, професор*

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК В УМОВАХ ВЕЛИКОГО МІСТА

Актуальність статті полягає в тому, що вирішення завдань досудового розслідування за допомогою ситуаційного підходу – поширений та виправданий практикою метод аналітичної та практичної роботи слідчого (дізнавача), що дозволяє максимально урахувати всі важливі обставини події і провадження на різних етапах розслідування та прямо застосувати наукові розробки до його певних ситуацій та умов. Формування типових слідчих ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень відбуваються на основі вивчення матеріалів правозастосовної практики і є складовою практично усіх криміналістичних методик. У статті аргументовано, що слідчі ситуації початкового етапу розслідування впливають на визначення основних завдань: встановлення події, способу та предмета крадіжки; виявлення та викриття осіб, які її вчинили; визначення характеру та розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди; виявлення та процесуальне закріплення слідів кримінального правопорушення; виявлення причин та умов, які сприяли учиненню крадіжок (з правовим реагуванням на їх усунення). Виділено такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок в умовах великого міста: 1) факт крадіжки встановлено, але дані про правопорушника відсутні; 2) факт крадіжки встановлено, є відомості про особу правопорушника (або групу злочинців), проте ніхто не затриманий; 3) факт крадіжки встановлено і підозрюваного затримано з викраденим майном (речовими доказами), або за «гарячими слідами». До кожної слідчої ситуації сформовано окремі версії та запропоновано перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, інших заходів, спрямованих на їх перевірку. З'ясовано, що правильна оцінка слідчої ситуації на початковому етапі розслідування крадіжки в умовах великого міста допомагає слідчому: 1) висунути низку версій; 2) зібрати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення та його учасників; 3) своєчасно провести наступні слідчі (розшукові) дії тощо; 4) організувати належну взаємодію сил та засобів Національної поліції України; 5) правильно спланувати та організувати розслідування в цілому.

Ключові слова: крадіжка, місто, слідча ситуація, кримінальне правопорушення, досудове розслідування.

Актуальність теми. Кримінальне провадження здійснюється в конкретних умовах часу, місця, обстановки, виходячи із дій та поведінки осіб, залучених до його сфери та під впливом інших чинників. Ця складна система взаємозв'язків складає ту конкретну обстановку, у якій працює слідчий та інші компетентні суб'єкти. Зазначена обстановка отримала в криміналістиці назву слідчої ситуації [1, с. 306].

Вирішення завдань досудового розслідування за допомогою ситуаційного підходу – поширений та виправданий практикою метод аналітичної та практичної роботи слідчого (дізнавача), що дозволяє максимально урахувати всі важливі обставини події і провадження на різних етапах розслідування та прямо застосувати наукові розробки до його певних ситуацій та умов. Формування типових слідчих ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень відбуваються на основі вивчення матеріалів правозастосовної практики і є складовою практично усіх криміналістичних методик.

Виклад основного матеріалу. Вперше визначення поняття «слідча ситуація» було запропоновано О. Н. Колесніченком ще у 1967 р. Науковець зазначив, що під цим поняттям слід розуміти певне положення, стан досудового розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними завданнями їх збирання та перевірки [2, с. 21].

З часу ведення у науковий обіг цієї дефініції, в науці з'явилась велика кількість вчених – послідовників та прихильників, які в подальшому, продовжили займатись дослідженням та розвитком цієї проблематики і розвинули дане поняття до сучасного рівня його розуміння. Однак прагнення всебічно охарактеризувати поняття та сутність слідчої ситуації, зумовило в криміналістичній літературі існування різного за змістом трактування цього поняття. Наприклад, І.Ф. Герасимов, провівши дослідження сутності слідчої ситуації, визначив її як сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, що включає в себе окремі елементи обстановки, у якій здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення [3, с. 14]. Поряд із І.Ф. Герасимовим зміст слідчої ситуації розкривали ще багато вчених. Так, О.М. Гусаков та А.О. Фелющенко стверджували, що у кожній слідчій ситуації закономірно повторюються елементи, що становлять її зміст і визначають вибір тактичного прийому [4, с. 6].

На думку Т. А. Пазинич, використовуване в криміналістиці поняття слідчої ситуації є узагальненим і фактично охоплює два поняття: 1) конкретної слідчої ситуації у кримінальному провадженні; 2) типової слідчої ситуації. Де, конкретна слідча ситуація – це сукупність всіх умов, в яких здійснюється розслідування в певний його момент, і включає в себе компоненти інформаційного, процесуального, психологічного, тактичного та матеріально-технічного характеру. Типова слідча ситуація – це сукупність інформації (доказів та оперативно-розшукових відомостей), яка найбільш характерна для певного етапу розслідування у кримінальних провадженнях окремих категорій [5, с. 126].

Дещо схожої позиції дотримувався М.В. Салтевський, який зазначив, що з одного боку, слідча ситуація – це об'єктивна реальність (матеріальні

та ідеальні джерела) [6, с. 87], а з іншого – система, що пізнається в процесі досудового розслідування кримінального правопорушення суб'єктом доказування. Відповідно, слідча ситуація в пізнавальному аспекті – це категорія, що оцінюється, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [7, с. 103; 8, с. 194].

Проте, на наш погляд, найбільш вдале визначення слідчої ситуації, яке одержало широку підтримку та подальший розвиток в наукових колах, було запропоновано В.П. Бахіним. Зокрема, професор слідчу ситуацію визначив як об'єктивну реальність, фактичну обстановку, а результат її пізнання, відомості про неї – відображенням цієї обстановки, що використовуються для з'ясування її змісту з метою розкриття кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності [9, с. 16].

Однак, в теорії криміналістики не варто стверджувати, що слідча ситуація є суто мінливою категорією, яка змінює свій зміст, структуру і форму в результаті дії об'єктивних і суб'єктивних чинників та визначається всією зібраною у кримінальному провадженні інформацією, зважаючи в першу чергу на типологію слідчих ситуацій, яка являє собою систему саме типових слідчих ситуацій і розглядається в криміналістичній методиці як науково розроблена і практично апробована модель, побудована на узагальненні оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій. Не дарма, вчені-криміналісти типову слідчу ситуацію визначають як «...сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення» [10, с. 630].

Правильна оцінка слідчої ситуації на початковому етапі розслідування крадіжки в умовах великого міста допомагає слідчому: 1) висунути низку версій; 2) зібрати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення та його учасників; 3) своєчасно провести наступні слідчі (розшукові) дії тощо; 4) організувати належну взаємодію сил та засобів Національної поліції України; 5) правильно спланувати та організувати розслідування в цілому.

Існують різні класифікації слідчих ситуацій, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Так, В.П. Бахін і Р.С. Белкін однаково класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві; 4) типові і специфічні. Крім того, на нашу думку, важливим є поділ слідчих ситуацій залежності від етапу досудового розслідування. На основі цього критерію, наприклад, В.Ю. Шепітько визначає слідчі ситуації на стадії виявлення кримінального правопорушення, тобто початковий етап досудового розслідування [8, с. 366].

Для кожного кримінального правопорушення характерні свої слідчі ситуації, в межах яких виділяють типові. З огляду на зазначену класифікацію, ми розглядатимемо типові слідчі ситуації досудового розслідування крадіжок в умовах великого міста. Для початкового етапу розслідування цього виду кримінального правопорушення найбільш типовими є такі слідчі ситуації:

Перша ситуація: факт крадіжки встановлено, але дані про правопорушника відсутні. Необхідно зазначити, що саме ця слідча ситуація пере-

важає серед кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 185 КК України, але при цьому в інформаційному плані є найменш сприятливою, а в організаційному – найскладнішою.

Основні завдання, які ставляться працівникам правоохоронних органів – встановлення особи, яка вчинила крадіжку та відшукування викраденого майна. Для цього організовуються та проводяться тактичні операції, зокрема: «Збирання відомостей про злочинця» та «Розшук викраденого майна». Реалізація даних тактичних операцій може здійснюватися шляхом:

1) допиту потерпілого (матеріально відповідальної особи) щодо змін в обстановці місця події (незвичне розташування або зникнення певних предметів тощо);

2) огляду місця події, який включає дослідження матеріальної обстановки (не тільки приміщення, з якого вчинена крадіжка, а й оточуючої місцевості – сходових площадок, горищ і підвалів жилих будинків, дворів, підсобних приміщень тощо);

3) допиту свідків (черговість допиту свідків і потерпілих визначається в залежності від того, хто з них першим виявив крадіжку і повідомив про неї);

4) призначення судових експертиз;

5) перевірки за криміналістичними обліками (дактилоскопічним, за способом учиненого кримінального правопорушення);

6) постановки на облік викрадених номерних предметів;

7) вивчення матеріалів раніше не розкритих крадіжок, учинених аналогічним способом [1, с. 637].

При цьому, разом з діями, направленими на перевірку типових версій з метою виявлення осіб, причетних до вчинення крадіжки, і встановлення відомостей про них, члени слідчо-оперативної групи повинні проводити комплекс розшукових заходів, направлених на встановлення місць знаходження викраденого майна.

Зокрема, за дорученням слідчого оперативні працівники повинні провести такі оперативно-розшукові заходи:

а) пошук викрадених речей поблизу місця крадіжки, тобто обстеження території;

б) розшук викраденого майна в комісійних, скупних магазинах, ломбардах, ремонтних майстернях, на ринках тощо;

в) спостереження в районі місця крадіжки за поведінкою підозрілих осіб, а також збір інформації серед місцевого населення;

г) пошук інших свідків події, що розслідується.

Друга ситуація: факт крадіжки встановлено, є відомості про особу правопорушника (або групу злочинців), проте ніхто не затриманий (27,7 %).

Зазначена ситуація проста та сприятлива, де слідчий має достатньо корисної інформації [4, с. 7]. Варто додати, що корисна інформація – це та, важлива інформація, яка характеризує як злочин (проступок) в цілому, так і окремі його обставини, зокрема дані про особу злочинця [7, с. 92].

Для ефективного розслідування цієї ситуації визначальним чинником є час. Дії слідчого і співробітника оперативного підрозділу мають

відзначатися максимальною оперативністю і спрямованістю на збирання пошукової інформації шляхом короткого опитування свідків про кількість, індивідуальні прикмети зовнішності правопорушників (стать, вік, особливі прикмети, одяг тощо), в якому напрямку вони зникли, можливі місця їх знаходження, а також характер чи специфічні ознаки викраденого ними майна.

Коло свідків у кримінальному провадженні про крадіжку в умовах великого міста визначається залежно від особливостей розслідуваної події. Наприклад, у кримінальному провадженні про квартирну крадіжку слід виявляти свідків насамперед серед мешканців будинку, де вчинена крадіжка (з числа пенсіонерів, домашніх господарок, учнів), або служби охорони житлових комплексів, а також серед працівників житлово-експлуатаційних контор (двірників, слюсарів, електриків тощо). При розслідуванні крадіжок, учинених з приміщення державних чи колективних організацій свідки виявляються з числа клієнтів, працівників та осіб, які охороняли даний об'єкт. Особливу групу свідків складають працівники крамниць, ломбардів тощо у яких правопорушники намагались збути викрадене майно.

Виходячи з аналізу отриманої інформації, негайно здійснюється переслідування підозрюваного (групи осіб) за «гарячими слідами». Здійснюються тактичні операції: «Розшук злочинця», «Затримання за «гарячими слідами», «Розшук викраденого майна», «Встановлення свідків». У випадках, коли в результаті проведення названих тактичних операцій підозрюваного встановлено і затримано, надалі необхідно дотримуватися порядку дій слідчого, викладеного щодо до першої слідчої ситуації [1, с. 637].

Однак, в деяких випадках необхідно провести пред'явлення для впізнання осіб. Потреба в даній слідчій (розшуковій) дії виникає тоді, коли: допитані заявники, свідки, потерпілі заявили, що не знайомі з особою, котра цікавить слідство, але можуть її впізнати, оскільки в той чи інший спосіб сприйняли особу за обставин, про які дали показання; допитана особа дала показання про когось зі своїх знайомих, але останні заперечують факт знайомства з допитаним; установлюється особистість затриманого, який не має при собі документів; є підстави вважати, що особа видає себе не за того, ким є насправді.

Якщо ж підозрювана в крадіжці особа не буде встановлена, в подальшому проводяться огляд місця події, допит потерпілого тощо. Основним завданням огляду місця крадіжки в цій ситуації є виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення з метою уточнення і розширення наявних у розпорядженні слідчого даних про особу, яка вчинила крадіжку. Теж саме стосується допиту потерпілого, який має бути спрямований на встановлення предмета крадіжки, визначення розміру збитку, а також виявлення осіб з числа знайомих і родичів (за описаними свідками прикметами зовнішності), можливо причетних до розслідуваної події [11, с. 130–132].

Третя ситуація: факт крадіжки встановлено і підозрюваного затримано з викраденим майном (речовими доказами), або за «гарячими слідами» (17,7%). Зазвичай, це ті випадки коли інформування про проник-

нення злочинця до приміщення здійснюється за допомогою заздалегідь встановлених у ньому засобів охоронної сигналізації чи інформація надходить від конкретних очевидців кримінального правопорушення, які часто самостійно або з участю працівників поліції затримують злочинців з викраденим майном.

Основне тактичне завдання в даній ситуації – зафіксувати сліди крадіжки. Для цього, передусім потрібно провести такі слідчі (розшукові) дії: особистий обшук, огляд одягу, речей, вилучених у затриманого, а також його допит. Відтермінування цих дій на пізніший час не припустимо, оскільки це може негативно відбитися на збереженні викраденого майна (його як серйозний доказ вини правопорушники намагаються позбавитися вже в момент реальної для них небезпеки затримання) та слідів на тілі й одязі затриманого, обумовлених, наприклад, способом подолання перешкод, чи способом вчинення крадіжки (розбивання вікна квартири, бокового скла автомобіля тощо). Невідкладність допиту підозрюваного обумовлена тим, що сам факт затримання з речовими доказами створює суттєвий тактичний вплив на обрання лінії поведінки і позицію допитуваного (відсутність психологічної готовності пояснити, продумати фальшиву спрямованість своїх показань). Далі слід допитати свідків, потерпілого, посадових або матеріально відповідальних осіб, що дозволить отримати важливу доказову інформацію про обставини крадіжки, та її виявлення, учасників та обставини затримання підозрюваного, коло осіб, поінформованих про розслідувану подію, опис викраденого майна [1, с. 638].

Після виконання зазначених слідчих (розшукових) дій слідчий проводить огляд місця події (завчасно забезпечивши його охорону), в тому числі й місця затримання підозрюваного з метою виявлення, фіксації, вилучення інших речових доказів, що підтверджують причетність затриманого до розслідуваної крадіжки. Початковий етап розслідування в даній ситуації закінчується проведенням обшуку за місцем проживання затриманого; пред'явленням для впізнання потерпілому або матеріально відповідальній особі майна (матеріальних цінностей), вилучених у підозрюваного; призначенням криміналістичних експертиз.

Крім вищезазначеного, необхідно відмітити типові слідчі ситуації, які виникають під час вчинення крадіжки групою осіб, в яких поряд з протидією наслідку одного або декількох співучасників кримінального правопорушення одночасно відбувається активне сприяння слідству з боку інших співучасників. З огляду на практику досудового розслідування можна виділити такі типові слідчі ситуації:

1) встановлені всі співучасники крадіжки, і лише деякі з них визнали свою провину у вчинюваному кримінальному правопорушенні (40,9% випадків);

2) встановлені всі співучасники крадіжки, кожен з них заперечує свою причетність до вчинюваного кримінального правопорушення (32,7%);

3) встановлені всі співучасники крадіжки, і кожен з них сприяє органам досудового розслідування (26,4 % випадків).

Необхідно додати, що в тих випадках, коли встановлено, що крадіжку вчинено групою осіб, слідчому доводиться витратити додаткові зусилля на

пошук доказів вини кожного із співучасників. Особливо це проявляється коли всі члени групи встановлені, але невідоме місцезнаходження деяких з них або відсутні прямі докази їхньої причетності до кримінального правопорушення. Сюди ж можна віднести ситуації, при яких слідчий (дознавач), мають в своєму розпорядженні оперативну інформацію про інших співучасників вчинення крадіжки, але підтвердити цю інформацію слідчим шляхом на даний момент не є можливим. Тоді програма розслідування повинна ґрунтуватися на вже наявних доказах, отриманих в процесі проведення первинних слідчих (розшукових) дій.

Завершуючи, відмітимо, що нами було виокремлено лише найтисповіші слідчі ситуації. Безумовно, зазначений перелік не є вичерпним, та може змінюватись залежно від обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Інші слідчі ситуації частка яких складає 3,2 % не типові для крадіжок в умовах великого міста та не мають стійкої закономірності утворення і не можуть бути покладені в основу створення методики досудового розслідування крадіжок в умовах великого міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
2. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 32 с.
3. Герасимов И. Ф. Криминалистическая тактика и следственная ситуация Теоретические проблемы криминалистической тактики. Свердловск, 1981. 1318 с.
4. Гусаков А. Н. Следственная тактика. Свердловск, 1991. 147 с.
5. Пазинич Т. А. Криміналістична характеристика шахрайств та основні положенні їх розслідування: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 211 с.
6. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. Харків, Консул, 2001. 528 с.
7. Дрозд Д. І. Розслідування крадіжок з автотранспортних засобів: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ. 2019. 237 с.
8. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, Право, 1998. 376 с.
9. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: НВТ «Правник» НАВСУ, 1997. 41 с.
10. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва: Юристъ, 1997. 480 с.
11. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / О.О. Алексеев, В.К. Весельський, В.В. Пясковський. Київ: Центр навч. літ., 2013. 269 с.

**V. Pidpalyi,
A. Kyslyi**

TYPICAL INVESTIGATIVE INVESTIGATION SITUATIONS THEFT IN THE CONDITIONS OF A BIG CITY

The relevance of the article is that solving the problems of pre-trial investigation using a situational approach - a common and justified in practice method of analytical and practical work of the investigator (investigator), which allows to take into account all important circumstances of the event and proceedings at different stages of the investigation. its specific situations and conditions. The formation of typical investigative situations of pre-trial investigation of criminal offenses is based on the study of materials of law enforcement practice and is a component of almost all forensic methods. The article argues that the investigative situations of the initial stage of the investigation affect the definition of the main tasks: establishing the event, method and subject of theft; identification and exposure of the perpetrators; determination of the nature and amount of damage caused by a criminal offense; detection and procedural consolidation of traces of a criminal offense; identifying the causes and conditions that contributed to the theft (with a legal response to their elimination). The following typical investigative situations of the initial stage of the theft investigation in a large city have been identified: 1) the fact of theft has been established, but there is no data on the offender; 2) the fact of theft has been established, there is information about the identity of the offender (or a group of criminals), but no one has been detained; 3) the fact of theft was established and the suspect was detained with stolen property (material evidence), or on «hot leads». Separate versions have been formed for each investigative situation and a list of priority investigative (search) actions and other measures aimed at their verification has been proposed. It was found that the correct assessment of the investigative situation at the initial stage of the investigation of theft in a large city helps the investigator to: 1) put forward a number of versions; 2) collect criminologically significant information about the criminal offense and its participants; 3) timely conduct the following investigative (search) actions, etc.; 4) organize proper interaction of forces and means of the National Police of Ukraine; 5) properly plan and organize the investigation as a whole.

Keywords: theft, city, investigative situation, criminal offense, pre-trial investigation.